

Een canon voor het onderwijs: wat kan de cultuursector daarvan leren?

Verslag van het debat op donderdag 6 juli 2006 van 19.30 tot 22.00 uur in de Voordrachtzaal van de Boekmanstichting.

Aanleiding tot het debat

In januari 2005 heeft de Onderwijsraad het advies *De stand van educatief Nederland* uitgebracht, met daarin onder andere de aanbeveling om te komen tot een canon voor het onderwijs. De minister van OCW heeft dit advies, zij het met enkele accentverschuivingen, overgenomen. Er is een commissie ingesteld, onder leiding van de president van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Frits van Oostrom. Deze commissie zal in september 2006 een advies uitbrengen welke elementen uit de Nederlandse geschiedenis, cultuur en samenleving in de canon een plek moeten krijgen.

Dit debat draait om de vraag wat de belangrijkste spelers in het onderwijsdebat tot dit advies heeft gebracht en wat zij van een canon verwachten. Vervolgens wordt bezien wat een canon zou kunnen betekenen voor de kunstvakken in het onderwijs en of van culturele instellingen een bijdrage mag worden verwacht aan de implementatie van de onderwijskanon.

Inleiders

Voor de pauze kwamen vier inleiders aan het woord: Prof. dr. Fons van Wieringen (voorzitter van de Onderwijsraad), drs. Rob Kerstens (directeur generaal Primair en Voortgezet onderwijs bij het ministerie van OCW), prof. dr. Frits van Oostrom (voorzitter van de Commissie Ontwikkeling Nederlandse canon) en mr. Els Swaab (voorzitter van de Raad voor Cultuur). Na de pauze reageerden prof. dr. Ton Bevers (hoogleraar Cultuursociologie aan de Erasmus Universiteit), Huub Beurskens (schrijver en werkzaam in het voortgezet onderwijs) en dr. Kees Vuyk (directeur TIN en oud-directeur van de kunstacademie Kampen).

Prof. dr. Fons van Wieringen beet het spits af door zes aspecten te benoemen die van belang zijn voor het ontwikkelen en implementeren van de canon. **Ten eerste** dat het in de context van de UNESCO en het werelderfgoed niet ongewoon is om van een canon te spreken. De laatste jaren gaat het daarbij ook om immaterieel erfgoed. In Nederland kunnen we dan denken aan de zangkorentraditie en de herdenkingstraditie.

Ten tweede, *de teloorgang van parate kennis in het onderwijs* (het onderwijs bestaat uit leerinhoud en didactiek. In sommige gevallen voert de didactiek de boventoon en dicteert deze de leerstof. Een canon die toch voornamelijk gericht is op de inhoud, kan daar een noodzakelijk tegenwicht tegen bieden), en *de opvoedende taak van het onderwijs* (een belangrijk pedagogisch aspect van onderwijs is het verkrijgen van een vaardigheid van burgerschap. Voor leerlingen in de grote steden zou het creëren van bewustzijn over culturele diversiteit daarbij ook aandacht moeten krijgen).

Ten derde kan de canon een belangrijke leidraad zijn voor leraren. Het is een referentie- punt in de leerinhoud. De leraar was nog niet zo lang geleden een bepalende culturele factor binnen

de gemeenschap, maar die rol heeft hij nu niet meer. Het gebrek aan een canon wordt daardoor meer en meer als een gemis ervaren. Voor studenten, we hebben straks 50% van een leeftijdsgroep aan boord, kan een canon functioneren als norm voor wat zij zouden moeten weten en waartegen zij zich wellicht kunnen afzetten.

Ten vierde moet de canon worden gezien in Europese context. De canon kan niet alleen een nationale invulling krijgen. Het beschrijven van bijvoorbeeld fotografie in Nederland heeft alleen zin als deze in een Europees kader wordt geplaatst. Voor het terrein van de cultuur gelden trouwens bijna per definitie Europese of soms mondiale normen.

Ten vijfde wordt opgemerkt dat jongeren ongemerkt een eigen canon hanteren in hun cultuurconsumptie. Het kan interessant zijn om deze groep een besef daarvan bij te brengen. Dit biedt hun de mogelijkheid om hun belevingswereld van een afstand te bezien.

Tot slot wordt geconstateerd dat de wetenschap door middel van forums en reviews tot criteria komt waaraan haar producten worden getoetst, alvorens in de canon te worden opgenomen. Van Wieringen pleit ervoor dat ook de cultuur aanhoudend zulke forums ontwikkelt. Een voorbeeld van een dergelijk forum is de Verkiezing van de Beste Nederlandse Design georganiseerd door het NRC Handelsblad en de Premisela Stichting, waarbij het ontwerp van de Fokker F27 door het publiek als winnaar werd verkozen. Een canon maakt dergelijke cultuur hanteerbaarder voor onderwijs en wordt daarmee dan ook tastbaarder voor iedereen.

Hierna nam **Rob Kerstens** het woord en belichtte de visie van het ministerie van OCW op de canon. Het onderwijsdepartement heeft na het advies van de Onderwijsraad de canon serieus opgepakt, vanwege het zwakke punt van de school: de socialisatiefunctie. Daarvoor kan de canon een meerwaarde hebben, met als belangrijkste punt van aandacht het bevorderen van burgerschap.

Wat wordt van de canon verwacht? Dat hij de leerinhoud van bakens voorziet en bijdraagt aan historisch besef. Maar het allerbelangrijkste is misschien wel dat een canon leidt tot gedeelde kennis. Daarnaast krijgt de canon een rol in de wisselwerking tussen Nederlandse en niet-Nederlandse culturen. Ook de negatieve aspecten die Nederland hebben gevormd komen daarin aan bod. Voor de onderwijsinstellingen geldt de canon als leerinhoud, zowel binnen als buiten de school. De canon legt geen nieuwe regels of verplichtingen op, maar geldt als nieuwe inspiratiebron.

Voor een succesvolle implementatie in het onderwijs moet voor de canon een aantrekkelijke vorm worden gevonden, bijvoorbeeld door veelvuldig gebruik van beeldmateriaal. Er wordt daarbij ook gedacht aan voorstellingen en optredens rond thema's van de canon. Het plan is dat Kennisnet, de leerplannen en de uitgeverijen de canon opnemen en verspreiden.

Ondersteuning is voor de scholen noodzakelijk. In verband met de extra eisen die er aan de leraren worden gesteld wordt er medewerking verleend aan na- en bijscholing van docenten. Op deze manier wordt ervoor gezorgd dat de canon impact krijgt.

Vervolgens sprak **Frits van Oostrom**, voorzitter van de Commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon. De canon is een verzameling dingen en personen van waarde. Uit de vele discussies rond het werk van de commissie klinkt liefde en affectie door in wat mensen van waarde achten in hun eigen geschiedenis. Dit biedt tegenwicht ten opzichte van het beeld dat

de canon alleen geldt als dijkbewaking van de Nederlandse cultuur. Het gaat niet alleen over de nationale canon, maar ook over de canon van de buurt dicht bij huis.

De commissie heeft het over de canon die iedere Nederlander *op enthousiasmerende wijze* op school onderwezen moet hebben gekregen. De commissie richt zich op de basisschool en de eerste jaren van de middelbare school. Dit noopt tot een zekere beperking, de canon is dus niet alleen voor de hoger opgeleiden.

De commissie wil graag naar de basis terug en probeert met de canon niet te verstikken. Het moet niet teveel worden, geen té dikke boeken. Ook wilde de commissie leraren voor de canon (terug-)winnen. Maar niet alleen moet het vak worden teruggegeven aan de leraar, de leraar moet ook worden teruggegeven aan het vak. Hiermee doelt Van Oostrom op het kennisgebrek van de docent, waardoor het vak minder goed voor het voetlicht wordt gebracht.

Ook voor culturele instellingen is de canon van betekenis, bijvoorbeeld waar het gaat om de verhouding tussen de vaste collectie en wisselende tentoonstellingen. De musea en hun bezoekers zouden zich moeten kunnen 'warmen aan het kampvuur van de canon'. Zeker een culturele canon bestaat bij gratie van de kracht van de herhaling.

Ten slotte belichtte **Els Swaab** het standpunt van de Raad voor Cultuur over de canon. De 'oude' Raad voor Cultuur heeft in 2003 het vooradvies 'Cultuur meer dan ooit' uitgebracht, waarin de Raad positief stond tegenover de canon. In 2005 heeft de Raad zich expliciet voor de canon uitgesproken. Na het advies van de canoncommissie zal de Raad voor Cultuur met een reactie komen, waarin aandacht wordt besteed aan de rol van de cultuursector bij de implementatie van de canon in het onderwijs en aan de canon en canonvorming binnen de cultuursector zelf.

In de jaren '80 was er veel kritiek op de literaire canon, met als gevolg dat die allengs verdwenen is. Nu zijn we weer meer geneigd en beter in staat de positieve aspecten van een canon te zien. De canon biedt ankerpunten, activeert het eigen interpretatievermogen, bevordert historisch besef en culturele identiteit. Als je weet op welke fundamenteen Nederland cultureel is gestoeld, kun je je positie bepalen. De schoonheid en het nut van de canon is daarbij niet het doel, maar het middel.

Het onderwijs moet voor de implementatie van de canon zorgen, daarna kunnen de media aanhaken. De Raad voor Cultuur is aanspreekbaar op de verspreiding ervan.

Reacties

Na de pauze komt als eerste de wetenschapper **Ton Bevers** aan het woord. Hij presenteerde de resultaten van zijn onderzoek naar de inhoud van de eindexamenopgaven voor muziek en beeldende kunst in het voortgezet onderwijs in de laatste 15 jaren in Frankrijk, Duitsland, Engeland en Nederland. Voor de canondiscussie zijn hier drie vragen relevant: hoeveel aandacht wordt er in het onderwijs besteed aan:

- 1) de eigen nationale cultuur - de cultuur van anderen?
- 2) de cultuur van het heden – de cultuur van het verleden?
- 3) kunst – populaire cultuur?

De antwoorden op deze drie vragen maken zichtbaar of en in welke mate er van een canon in de kunstvakken in het onderwijs sprake is. Welke perioden, stromingen en kunstenaars komen in het kunstonderwijs aan bod? De resultaten tonen aan dat Nederland op alle drie vragen opvallend afwijkt van de andere landen.

Ad 1) Aandacht voor eigen cultuur – de cultuur van anderen.

Bij de muziekexamens in Nederland gaat maar 9% over de eigen muziek. Dat is beduidend minder dan in de andere drie landen (20-40%). Voor het vak beeldende kunst besteden alle vier de landen ongeveer hetzelfde percentage vragen (30-40%) aan beeldende kunst van eigen bodem, maar het uitzonderlijke is hier dat de helft daarvan in de Nederlandse examens gaat over Nederlandse kunstenaars van na 1950.

Ad 2) Aandacht voor de cultuur van het heden – de cultuur van het verleden.

In de Nederlandse examens krijgt het verleden de minste aandacht vergeleken met de examens van de andere landen. Terwijl in andere landen bij muziek het accent ligt op de periode 1700-1850, gaan de meeste vragen in Nederland (45%) over muziek van na 1950.

Ook op het gebied van de beeldende kunst verwijst Nederland bijzonder weinig naar het eigen verleden. Rembrandt, Vermeer, Van Gogh en andere Nederlandse kunstenaars met een wereldreputatie komen relatief gezien vaker aan bod in de examens van de andere landen dan in die van Nederland zelf.

Ad 3) Aandacht voor kunst - populaire cultuur.

Gekeken is naar de aandacht voor populaire muziek (amusementsmuziek zoals musical en filmmuziek, popmuziek, wereldmuziek) in de muziekexamenvragen die betrekking hebben op de periode na 1950. Nederland wijkt hier extreem af van de overige drie landen. In Nederland gaat de aandacht voor muziek na 1950 voor bijna driekwart uit naar popmuziek en amusementsmuziek. In andere landen ligt dat percentage veel lager (10-40%).

Bevens destilleert uit zijn onderzoek voor elk land een nationale canon van muziek en beeldende kunst in de vorm van toptien lijsten. Daaruit leidt hij vervolgens een Europese canon af van componisten en beeldende kunstenaars. Het zal niet verbazen dat, gelet op de al genoemde uitkomsten, in de Nederlandse examens deze Europese canons van muziek en beeldende kunst het zwakst vertegenwoordigd zijn. In de Nederlandse eindexamens voor muziek en beeldende kunst is sterker dan in de andere drie onderzochte landen sprake van *de-canonisering* van cultuur in het onderwijs. (klik [hier](#) voor de uitgebreidere versie)

Vervolgens reageert schrijver en docent **Huub Beurskens**. Hij noemt in zijn verhaal een aantal aspecten van kunstonderwijs uit de praktijk:

- In de kunstvakken ligt het accent op massacultuur en 20 e eeuw. Het is een misvatting dat daarmee ook recht wordt gedaan aan de belangstelling van leerlingen. Die zijn vaak juist geïnteresseerd om ook eens iets te lezen over de kunst van vóór 1900.
- Er is een gebrek aan kennis bij leraren en leerlingen. De opzoekmanie onder leerlingen neemt ridicule vormen aan, zo vertaalde een leerling onlangs 'president Bush' als 'voorzitter Struik'.
- CKV 1 moeten alle leerlingen voldoende afsluiten, maar er wordt geen cijfer voor gegeven. Docenten die een uurtje over hebben worden door de roostermaker voor deze lessen ingezet. Deze twee factoren zorgen ervoor dat leerlingen het vak CKV niet serieus nemen.

- Er is een reëel risico dat onze beeldcultuur zal botsen met de opvattingen van minderheden, bijvoorbeeld de islam. Moslimleerlingen gaan niet mee op Romereis en sluiten de ogen voor de naakten van Michelangelo.

Als laatste reageerde filosoof en directeur van het TIN **Kees Vuyk**. Hij vroeg zich af welk probleem er met een de canon wordt opgelost. Het idee van een canon ontstond in de 19 e eeuw, het moest nationaal bewustzijn en burgerschap kweken. In het tijdperk van de industrialisatie nam de mobiliteit toe, mensen kwamen in een andere omgeving. De canon werd ontworpen om territoriaal en sociaal een referentiekader te bieden voor de hele natie.

Na de Tweede Wereldoorlog raakte de canon in diskrediet. Verschillende groepen gingen zich emanciperen en ontwikkelden hun eigen subcanon: de canon voor homo's, voor vrouwen etc. Deze groepen zijn steeds verder opgesplitst: er staan nu individuele toptien op individuele websites. Daarmee wil iemand zeggen: 'Kijk wat ik lees, dat ben ik'.

De nationale grenzen vervagen, daarom moet er een wereldcanon komen waarin staat wat iedereen van de islam moet weten. De focus dient daarbij te liggen op de culturele en niet op de nationale dimensie, omdat een puur nationale canon nauwelijks bestaat. Schilders van Nederlandse oorsprong leerden bijvoorbeeld schilderen in Italië en Frankrijk, waar ze ook een groot deel van hun leven verbleven.

Bij het vormen van de canon zouden we een voorbeeld kunnen nemen aan de kunstenaars zelf. Zij weten als de beste te kiezen, en kiezen ervoor juist dát werk te maken in plaats van elk ander. Zij beseffen dat elk maken begint met achterwege laten, zich beperken. Die focus is wezenlijk voor een cultuur

Discussie

Hiske Land van het Erfgoedhuis Utrecht geeft aan dat zij het gevoel heeft dat het over twee canons gaat: de receptieve canon gaat over het historische weten en de kerndoelen van het onderwijs. De culturele canon gaat over het 'het zelf actief maken' van kunst. Huub Beurskens reageert hierop door te zeggen dat het kennen en doen bij kunst niet zover uit elkaar liggen. Kunst leer je alleen door het ook te doen. Je moet vieze handen durven te maken.

Frits van Oostrom verduidelijkt dat de historische canon niet alleen gaat over geschiedenis, maar dat ook andere culturele elementen een rol spelen. Het basisonderwijs is fluïde, vakken worden door dezelfde docent gegeven, de docent kan daardoor een flexibele houding ten opzichte van de vakken aannemen. Ook Ton Bevers is van mening dat in het onderwijs niet een te strikte scheiding moet ontstaan tussen doen, denken en reflexie.

Max Lebouille van het Cultuurnetwerk Nederland vraagt zich af of er genoeg aandacht is voor de cultuur van de nieuwe Nederlanders. Delen zij, zoals alle leerlingen volgens Van Oostrom zouden moeten doen, ook in die gemeenschappelijke kern? Kerstens geeft aan dat we scherp moeten benoemen wat we in Nederlandse cultuur als waardevol beschouwen, het resultaat daarvan is het startpunt voor discussie. Dan krijg je een wisselwerking in de klas.

Beurskens is het hier op zichzelf niet mee oneens maar hij wijst ook op het indoctrinerende element in deze benaderingswijze. Hij vindt dat de commissie moet erkennen wat ze aan het doen is. De uitkomst - canon - levert in het onderwijs spanningen op en daarop moet je je voorbereiden, aldus Beurskens. Frits van Oostrom vindt dat de commissie er niet voor is om

dat te regelen. Er is in het ontwerp echter zeker aandacht voor de cultuur van de nieuwe Nederlanders. Op een vraag van Maarten Doorman antwoordt Van Oostrom dat de resultaten van het onderzoek van Ton Bevers meegenomen worden in het werk van de commissie.

Conclusies

- De canon is een verzameling dingen, gebeurtenissen en personen van waarde. Deze is bedoeld als baken in de leerinhoud voor leerlingen in het basisonderwijs en in de eerste jaren van het middelbaar onderwijs.
- De canon kan een functie hebben als
  - instrument voor het kweken van cultureel bewustzijn en identiteit;
  - norm en referentiepunt in de leerinhoud voor leerlingen;
  - inspiratiebron voor docenten.
- Het ontwikkelen van de canon is belangrijk vanwege
  - het verwerven en delen van kennis;
  - het ontwikkelen van burgerschap en historisch besef;
  - het activeren van het eigen interpretatievermogen.
- Historische en maatschappelijk aspecten van de canon kunnen een primair nationale strekking hebben, maar zeker op het gebied van de cultuur moet er tevens sprake zijn van een brede vertakking en verankering in de Europese cultuur.
- De Raad voor Cultuur is aanspreekbaar als de canon moet worden verspreid, de Onderwijsraad biedt ondersteuning aan na- en bijscholing van docenten;
- Bij de implementatie moet rekening worden gehouden met de spanningen tussen culturen die deze kan opleveren.

Moderator:

Drs. Thije Adams

Inleiders:

Prof. dr. Fons van Wieringen
Drs. Rob Kerstens

Voorzitter Onderwijsraad
Directeur generaal Primair en Voortgezet Onderwijs,
Ministerie van OCW

Prof. dr. Frits van Oostrom

President KNAW en voorzitter Commissie Ontwikkeling
Nederlandse Canon

Mr. Els Swaab

Voorzitter Raad voor Cultuur

Reacties:

Prof. dr. Ton Bevers

Hoogleraar cultuursociologie Erasmus Universiteit
Rotterdam

Huub Beurskens

schrijver, tevens werkzaam in het (kunstvak-)onderwijs
filosoof en directeur Theater Instituut Nederland, oud-
directeur kunstacademie Kampen

Dr. Kees Vuyk

Verslag:

Janneke Weijermars

Boekmanstichting